

Amstelhoek, 2009. Foto Marco Hillen/Hollandse Hoogte

Vanwaar toch dat taaie populisme?

Waarom heeft het populisme zo’n opgang gemaakt? Welke effecten bracht het in Europa teweg? En in welke mate lieten mainstreampartijen zich beïnvloeden? Twee recente proefschriften geven genuanceerde en kritische analyses.

Kees Versteegh

Oppluchting alom op verkiezingsavond, 12 september 2012. Niet alleen leek er na jaren van instabiliteit zicht te komen op een stevige coalitie. Belangrijker voor velen was het verlies van negen zetels voor de PVV (24 naar 15). ‘Het is heel goed nieuws dat de PVV zoveel verloren heeft en het populisme zo geweldig teruggedrongen is’, vatte toenmalig GroenLinks-leider Jolande Sap het gevoel van velen die avond samen.

Een half jaar later is het beeld radicaal anders. De coalitie van VVD en PvdA biedt een rommelig schouwspel. Jolande Sap verdween, met medeneming van zes verloren Kamerzetels. En de PVV? De partij van Geert Wilders is opgekrabbeld, en draait alweer een tijdje mee in de hoogste regionen van de peilingen.

Wie de recente proefschriften van twee onderzoekers erop naslaat, hoeft het niet te verbazen. Het populisme is taaier, hoort meer bij de democratie dan mainstreampolitici graag beweren, stelt de politicoloog en filosoof Tim Houwen (1982, Radboud Universiteit) over de bronnen van het populisme. Zijn leeftijdgenoot Matthijs Rooduijn (1982, UvA), socioloog van huis uit, registreert een hardnekkige invloed van het populisme in de media en het publieke debat. Wat beide proefschriften bindt, is een zakelijke en genuanceerde benadering van hun onderwerp. Beiden nemen het populisme als politieke stroming serieus en onderwerpen het aan een kritische analyse.

Houwen verwerpt bijvoorbeeld de overeenkomst tussen populisme en fascisme, die Rob Riemen veronderstelde in *De eeuwige terugkeer van het fascisme* (2011). Populisten gaan juist uit van de deugdzzaamheid, de goedheid van het ‘ene, homogene volk’, stelt Houwen. Fascisten vertrouwden datzelfde volk juist niet. Ze propageerden niet voor niets de komst van de ‘nieuwe mens’, verzezen na grondige hervormingen in onderwijs en productieapparaat. Houwen ziet belangrijke democratische ver-

diensten voor bewegingen als die van Fortuyn, Wilders, of elders in Europa, van Haider, Le Pen en Berlusconi. Ze zetten issues op de agenda die mainstreampartijen in West-Europa lieten liggen (immigratie, multiculturalisme). Ze herinneren de democratie permanent aan haar belangrijkste belofte: dat het volk mag meeregeren. En ze voorkomen dat grote groepen kiezers vervreemd raken van het democratisch proces. De titel van Houwens Engelstalige proefschrift sluit hierbij aan: *Reclaiming power for the people. Populism in democracy*.

Anderzijds is er ook een donkere kant. Populisme kent een grote gespletenheid, een januskop, stelt Houwen. Het is gevoelig voor de gedachte dat de politiek leider als geen ander de belangen van het homogene volk kan verdedigen, desnoods tegen de constitutionele rechten van minderheden in. De populistische leider claimt te zeggen wat ‘het volk denkt’, en te doen wat ‘het volk wil’. Voor moeizame en tijdrovende compromissenbouw tussen minderheden is geen of weinig plaats. Als dit ongeduld, deze donkere kant van het populisme gaat domineren, loopt de democratie gevaar, aldus Houwen.

Bestuursmachines

Mainstreampolitici kunnen dat helpen voorkomen door open en eerlijk de tekortkomingen van de huidige democratie onder ogen te zien die het populisme hen als ‘spiegel van de democratie’ voortdurend voorhoudt. Die democratie is immers vervreemd van haar oorsprong, de volkssoevereiniteit, stelt Houwen. Politieke partijen, in de 19de eeuw katalysator van volksbewegingen, zoals ‘kleine luyden’ en arbeiders, zijn verworden tot bestuursmachines. Hun ideologisch profiel is verbleekt. Oud-minister Jan Pronk onderstreepte dat onlangs nog eens met zijn vertrek uit de PvdA.

Op menig vlak hebben populistten wel degelijk grote invloed gehad

De bureaucratie, oorspronkelijk bedoeld als gehoorzaam uitvoerder van de volkswil zoals geformuleerd door het parlement, is uitgegroeid tot een veelkoppig monster dat individuele rechten beperkt. Ook de rechtspraak heeft soms moeite met een goede publieke verantwoording.

De grote vraag is waarom het populisme juist de laatste tien jaar, sinds Pim Fortuyn, zo’n opgang heeft gemaakt. De door Houwen genoemde spanningen zijn immers inherent aan het systeem. Dit is het zwakkere deel van Houwens analyse. Hij verwijst naar de zich verdiepende Europese integratie, de globalisering, de groeiende personalisering van de poli-

tiek en de neoliberalisering van de economie. Veel ‘-eringen’ dus die passen in een systeemdenken en weinig precies zijn. En misschien ook wel incompleet. Houwen besteedt bijvoorbeeld relatief weinig aandacht aan wat veel weg heeft van een morele crisis binnen de bestuurlijke en zakelijke elite. Talrijke financiële schandalen geven Wilders, Le Pen en andere populistten de kans te hoop te lopen tegen de ‘gecorrumpeerde’ bovenlaag.

Ook besteedt Houwen weinig aandacht aan de mogelijke gevolgen van de Europese samenwerking van populistische bewegingen voor datzelfde populisme. Onlangs werd bekend dat Wilders de samenwerking met het Front National van Le Pen wil intensiveren. Maar juist in de traditie van Franse populistische traditie zitten verontrustende etnische elementen, waarop de Britse fascisme-expert Nigel Copsey in deze krant wees. Druppelen die straks ook Nederland binnen?

Analyseert Houwen de oorsprong en bronnen van populisme, Rooduijn kijkt vooral naar zijn effecten, in Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Welke impact heeft dit krachtig politiek fenomeen op het denken van andere, mainstreampartijen, de media, en de publieke opinie?

Als uitgangspunt neemt de Amsterdamse socioloog de stelling van één van de belangrijkste populismeonderzoekers: Cas Mudde. Die stelde in 2004 dat westerse democratieën beïnvloed worden door een sterke populistische *Zeitgeist*, die politiek en media doordrenkt. Muddes stelling uit 2004 keert sindsdien in allerlei variaties terug. Zo betoogde oud-PvdA-leider Wouter Bos in *de Volkskrant* (21 maart 2013) dat het CDA zich steeds meer bezondigt aan populisme. Door noodzakelijke hervormingen van bijvoorbeeld woningmarkt of arbeidsmarkt tegen te houden, stellen christen-democraten zich steeds minder verantwoordelijk en bestuurlijk op.

Rooduijn verwerpt Muddes stelling. Na analyse van vooral verkiezingsprogramma’s, opiniepagina’s van kranten, en grootschalige Europese verkiezingsonderzoeken concludeert hij dat mainstreampartijen juist niet populistischer geworden zijn. Ze nemen namelijk niet of nauwelijks de vier centrale boodschappen van populistten over: namelijk dat (1) de belangen van het eigen volk centraal moeten staan, (2), dat dat volk een homogene entiteit is (3), dat het goede volk wordt uitgebuit door een gecorrumpeerde elite, en (4) dat die uitbuiting een crisis teweg heeft gebracht.

De Amsterdamse politicoloog Meindert Fennema wees er onlangs op dat Rooduijn hiermee een smalle definitie van populisme hanteert. Op andere vlakken hebben populistten immers wel degelijk grote invloed gehad. De anti-immigratiestandpunten van Fortuyn, Verdonk en Wilders, hun ‘multiculti-bashing’ en hameren op criminaliteitsbestrijding hebben hun uitwerking op de mainstreampartijen niet gemist. Voor het Europeabeleid geldt dat

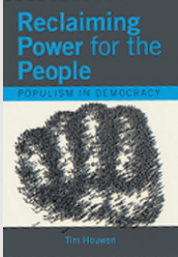
interessant genoeg wat minder. Daarvoor zit Nederland te stevig ingemetseld in de Europese realiteit.

Sentimenten

Rooduijn vond nog iets anders in zijn empirisch onderzoek. Populistische partijen worden soms minder populistisch naarmate ze meer succes hebben. Ze zwakken hun anti-elite retoriek af als ze de kans op regeringsdeelname ruiken na een verkiezingsoverwinning. Hoewel Rooduijn dus weinig aanknopingspunten vindt voor een alomvattende populistische *Zeitgeist*, ziet hij wel een hardnekkige invloed op een ander vlak: in de media en de samenwerking tussen populistische partijen en kiezers.

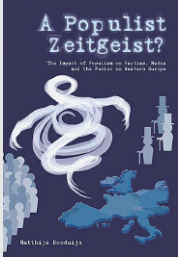
Via brieven, columns, hoofdcommentaren en ingezonden stukken op opiniepagina’s van de grote dagbladen in verkiezingstijd (voor Nederland onderzocht Rooduijn *De Telegraaf*, *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad*), sijpelen steeds meer populistische argumenten en sentimenten door naar het publieke debat. Daarin wordt steeds meer een beroep gedaan op *common sense*-achtige sentimenten en anti-elite retoriek gebezigd, aldus Rooduijn. Het zich afzetten tegen ‘regentengedrag’, waarbij ‘elites elkaar geld, baantjes en posities toe spelen’, behoort bij deze redeneertrant.

In de politiek zelf beïnvloeden de regelmatige successen van populistische partijen bij verkiezingen de houding van veel burgers ten opzichte van diezelfde politiek. Hoe meer succes zij hebben, hoe ontevredener het publiek over politiek wordt, zo blijkt. Omgekeerd geldt dat overigens ook. Als die politiek zelf kiezers ontevreden stemt door bijvoorbeeld de verzorgingsstaat rigoureus te ontmantelen, zullen populistten alle voorspellingen over hun neergang blijven logenstraffen.

Reclaiming Power for the People
POPULISM IN DEMOCRACY
Tim Houwen

Tim Houwen: *Reclaiming Power for the People*. *Populism in democracy*. 289 blz. t.houwen@ftr.ru.nl € 6,50 ●●●●○

A Populist Zeitgeist?
The Impact of Populism on Parties, Media and the Public in Western Europe. 206 blz. M.Rooduijn@uva.nl ●●●○○

Matthijs Rooduijn: *A Populist Zeitgeist?* *The impact of Populism on Parties, Media and the Public in Western Europe*. 206 blz. M.Rooduijn@uva.nl ●●●○○